

tib Çelebi'nin *Hizânetü'l-vâkı'ât fi'l-fürû'* adıyla andığı eser de bu olmalıdır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 703). **4.** *el-Hidâye fi'l-fürû'*. Kâtib Çelebi'nin kaydettiği (a.g.e., II, 2040) ve İbn Âbidîn ile Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî'nin nakilde bulunduğu bu kitap da Hanefî fûrûna dairdir. **5.** *er-Ravza fi'l-fürû'* (Taşköprizâde, II, 280; Brockelmann, *GAL*, I, 459). **6.** *Şevâbü'l-a'mâl* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 525). Usûl-i dîne dair muhtasar ve değerli bir eser olduğu kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâtîfî, *Cümelü'l-ahkâm* (nşr. Hamdullah Seyyidcân Seyyidî), Mekke 1418/1997, neşreden giriş, s. 47-100; a.mf., *el-Ecnâs ve'l-furûk: Tahkik ve Tahlil* (haz. Mehmet Ali Orhan, doktora tezi, 1996), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. 11-17; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mu'diyye*, I, 297-298; II, 514; İbn Kutluboğa, *Tacü't-terâcîm fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 9; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 279-280; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 149^a-150^a; Temîmî, *et-Tabakâti's-seniyye*, II, 71-72; *Keşfü'z-zunûn*, I, 11, 22, 525, 703; II, 1999, 2040; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 36; Brockelmann, *GAL*, I, 459; *Suppl.*, I, 636; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 76; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 207; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 140-141; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 38; Eyyüp Sait Kaya, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nezâil'i* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 97-99, 102, 105, 106.

TAHSİN ÖZCAN

NÂTIK

(الناتق)

Devir esası üzerine kurulan Bâtını İsmâilî doktrininde yeni devreye başlatan peygambere verilen ad (bk. BÂTİNİYYE; İSMÂİLİYYE).

NÂTIK - BİLHAK

(الناتق بالحق)

Ebü Tâlib en-Nâtık-Bilhak Yahyâ b. el-Hüseyn b. Hârûn b. el-Hüseyn ez-Zeydî el-Alevî et-Tâlibî (ö. 424/1033)

Taberistan Zeydiliği imamlarından.

340 (951) yılında Âmul'de doğdu. Soyu, İmâmiyye'ye mensup olduğu belirtilen babası Hüseyin b. Hârûn tarafından Zeyd b. Ali vasiyetiyle Hz. Ali'ye ulaşır. Annesi Ümmü'l-Hasan bint Ali b. Abdullah'tır. İlk öğ-

renimini tamamladıktan sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhim el-Hasenî'den fıkıh, Ebû Abdullah el-Basrî'den kelâm dersleri aldı; çeşitli hocalardan başta fıkıh usulü olmak üzere temel ilimleri tahsil etti. Başlangıçta kendisinin ve ağabeyi Müeyyed-Billâh'ın İmâmiyye'ye mensup olduğu ve daha sonra Zeydiyye'ye intisap ettikleri nakledilir (Hâkim el-Cüsemî, s. 127). Kısa zamanda ders okutmaya ve eser telif etmeye başladı (Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 317-318). Hayatını Taberistan, Deylem ve Cürçân'da geçiren Nâtık-Bilhak, aralarında İbn Ebü't-Tayyib diye anılan Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah'ın da bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirdi. Cüsemî'ye göre bir müddet Bağdat'ta bulundu; bu esnada devlet ricaliyle irtibat kurmadığı gibi Abbâsiler'in sembolü olan siyah elbise de giymedi. Cürçân'a dönerek ilmi faaliyetlerine burada devam etti (*Nühab min Kitâbi Cilâ'i'l-ebşâr*, s. 125).

Ağabeyi Müeyyed-Billâh'ın 411 (1021) yılında (bazı kaynaklarda 421/1030; bk. a.g.e., s. 124) vefatından sonra Taberistan Deylem Zeydî imamlarının beşincisi olarak kendisine biat edildi. Kaynaklarda ağabeyinin siyasi mücadeleleri hakkında geniş bilgi bulunduğu halde Nâtık-Billâh'ın gerek imâmet öncesi gerekse imâmeti dönemindeki faaliyetlerine yönelik açıklamaların bulunmaması dikkat çekicidir. Bu hususun onun imâmet öncesinde ağabeyi ile beraber bulunması, imâmet döneminde ise hayatının sakin geçmiş olmasıyla açıklanabilir. Cüsemî, Müeyyed-Billâh'ın yaşça Nâtık'tan küçük olduğu halde ondan önce imâmete geçtiğini, ondan önce vefat ettiğini ve Nâtık'ın imâmet devrinin kısa sürdüğünü belirtir (a.g.e., s. 125). Ancak iki kardeşin ölüm tarihleri arasında çoğunluğun kabulüne göre on üç yıl gibi uzun sayılabilecek bir sürenin olduğu unutulmalıdır (krş. Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 320). Nâtık-Billâh'ın, kardeşinin imâmeti süresince onun yanında yer aldığı ve Büveyhîler'e karşı girişilen isyanlara katıldığı muhakkaktır. Kendi imâmeti döneminde ise büyük bir ihtimalle kardeşinin siyasi mücadelelerinde arzu ettiği başarıya ulaşamamasını dikkate alarak silâhli faaliyetlere ilgi duymamış, devrin idarecilerine karşı ılımlı bir politika takip etmiştir. Nitekim kaleme aldığı bir eserini Ziyârî Hükümdarı Menüçih'r'in veziri Hasan el-Musâibi'ye ithaf etmiştir (Yaşaroğlu, s. 151). Nâtık, imâmeti boyunca Zeydî gelenek çerçevesinde emir bi'l-ma'rûf nehiy anî'l-münker ilkesi doğrultusunda bir hayat sürmüştür. Deylem'de veya daha kuvvet-

li rivayetlere göre Âmul'de vefat etmiştir (Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 320-321). Takvâ, zühd ve fazilet sahibi olan Nâtık'ın Ebü Hâşim Muhammed adında bir oğlunun bulunduğu belirtilmiştir.

Eserleri. **1.** *el-Hadâ'ik fi ahbâri zevi's-sevâbık*. İmamların hayatıyla ilgili hacimli bir eserdir. **2.** *el-İfâde fi târihi'l-e'immeti's-sâde*. Önceki eserin ihtisar edilmiş şekli olup Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin, Zeynelâbidîn ve oğlu Zeyd b. Ali, oğlu Yahyâ ile Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye'yi ve Zeydî imamlarının hayatını, kişiliklerini ve biat almalarını konu edinen eserin önemli bir bölümünü Wilferd Madelung yayımlamış (*Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye*, içinde Beyrut 1987, s. 77-118), daha sonra tamamını İbrâhim b. Mecdüddin el-Müeyyedî ve Hâdî b. Hasan el-Hamzî neşretmiştir (Sa'de 1422/2001). **3.** *el-Emâli (Emâliyyü Ebi Tâlib)*. Ca'fer b. Ahmed b. Abdüsselâm tarafından derlenmiş ve *Teysirü'l-metâlib fi emâli Ebi Tâlib* diye adlandırılmıştır. Birkaç defa hatalı okumalarla basılan eseri Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl (Beyrut 1395/1975) yayımlamıştır (Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, s. 1121). **4.** *et-Tahrîr fi'l-keşf 'an nuşûsi'l-e'imme en-nehârîr*. Zeydî fıkının önemli eserlerinden olan kitabın çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 698). **5.** *Şerhu't-Tahrîr. et-Tahrîr*'in on iki cilt halinde genişletilmiş şerhidir. **6.** *Câmi'u'l-edille (Cevâmi'u'l-edille)*. Fıkıh usulüyle ilgilidir. **7.** *Kitâbü'd-Di'âme fi teşbîti'l-İmâme*. İmâmet anlayışını Zeydî bakış açısıyla ele alan bir eserdir. **8.** *el-Müczî fi uşûli'l-fıkh*. İki cilttir. **9.** *Mebâdî'ü'l-edille fi uşûli'd-dîn*. Bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Mebâdî* diye de anılan eser kelâm konularını Zeydî-Mu'tezilî yaklaşımla ele almaktadır (müellifin eserleri ve nüshalarıyla ilgili olarak bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 697-698; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, s. 1121-1123).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâtık-Bilhak, *el-İfâde fi târihi'l-e'immeti's-sâde* (nşr. İbrâhim b. Mecdüddin b. Muhammed el-Müeyyedî - Hâdî b. Hasan b. Hâdî el-Hamzî), Sa'de 1422/2001, neşredenerin girişi, s. 5-16; Hâkim el-Cüsemî, *Nühab min Kitâbi Cilâ'i'l-ebşâr* (nşr. W. Madelung, *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 123-127; Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, *el-Hadâ'iku'l-verdiyye fi menâkibi e'immeti'z-Zeydiyye* (a.e. içinde), s. 317-321; İbn İsfendiyâr, *Târih-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 101-102; Brockelmann, *GAL*, I, 402; *Suppl.*, I, 697-698; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 518; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 141; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdirü târihi'l-Yemen fi'l-aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 91-92; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 590; Ebü'l-Feth Hakîmyân, *'Ale-*

NÂTIK - BİLHAK

viyyân-ı Taberistân, Tahran 1368 hş., s. 114-115; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 150-151; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecih, *A'lâmü'l-mü'ellifîne'z-Zeydiyye*, Amman 1420/1999, s. 1121-1123; M. Ebû Bekir b. Ali v.dğr., *İstid-râkât 'alâ târihi't-türâşi'l-'Arabî*, Cidde 1422, V, 304-305; W. Madelung, "Zu einigen Werken des Imams Abû Tâlib an-Nâtik bi'l-Haq", *Isl.*, LXIII (1986), s. 5-10.

İLYAS ÜZÜM

NATSİR, Muhammed

(1908-1993)

**Endonezyalı
müslüman aydın, siyasetçi
ve devlet adamı.**

Batı Sumatra'nın Alahanpanjang şehrinde sömürge idaresinde çalışan bir devlet memurunun oğlu olarak dünyaya gelen Natsir (Nâsır) Hollanda diliyle eğitim veren özel ve resmî okullarda öğrenim gördü. Bandung'da liseyi birincilikle bitirdiği için Cakarta'da hukuk veya Hollanda'nın Rotterdam şehrinde iktisat okumak üzere devlet bursu kazandıysa da gitmedi ve Bandung'da kalarak bazı orta öğretim okullarında din dersi öğretmenliği yapmayı tercih etti. Öğrenciliği sırasında modernist eğilimli Engku Mudo Amin, Sudan asıllı Ahmed Surkatî, Singapur'da doğan fakat hayatının büyük kısmını Bandung'da geçiren Tamil kökenli Ahmed Hasan ve Endonezyalı müslüman aydınların babası sayılan Hacı Agus Sâlim gibi müslüman aydınlardan özel Arapça ve din dersleri aldı. Bilhassa İbn Teymiyye'nin ve Mısırlı Muhammed Abduh, M. Reşid Rızâ, Hindistanlı Seyyid Ahmed Han, Şiblî Nu'mânî, Seyyid Emir Ali gibi çağdaş müslüman yazarların eserlerinden faydalanarak kendini yenilikçi dinî düşüncelere açık bir kişi olarak yetiştirdi.

Natsir siyasî faaliyetlerine Bandung'da okurken başladı. Burada İslâm Gençlik Teşkilâtı ve İslâm Birliği gibi yenilikçi dinî düşünceleri savunan teşkilâtların aktif bir üyesi ve kısa zamanda önde gelen liderlerinden biri oldu; aynı zamanda bütün muhafazakâr ve modernist eğilimli İslâmî teşkilâtların federasyonu konumundaki Endonezya Yüksek İslâm Konseyi'nin de (MIAI) üyesi idi. O yıllarda İslâm Birliği'nin başkanı Ahmed Hasan ile birlikte *Pembela Islam* ve *Al-Lisan* adlı dergilerin editörlüğünü yaptı. Bu arada İslâm Birliği'nin eğitim kolunun kurulmasında ve bu birime bağlı olarak Cakarta Yüksek İslâm Okulu gibi birçok özel okulun açılmasında önemli

rol oynadı. 1940'ta yeni kurulan Endonezya İslâm Partisi'nin Bandung şubesinin başkanlığına seçildiyse de parti, Mart 1942'de Japon askerî kuvvetlerinin Endonezya adalarını işgal etmesi ve Hollanda sömürge yönetimine son vermesi neticesinde kapatıldı. Japon işgalinin ilk yıllarında sessiz kalan Natsir, daha sonra Bandung'daki Japon yönetiminin kurduğu eğitim bürosunun başkanlığını yaptı; aynı zamanda da Japonlar'la yakın iş birliği içerisinde olan yarı resmî Bandung İslâm Konseyi'nde ve Japonlar tarafından Endonezya Yüksek İslâm Konseyi'nin yerine kurulan Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi'nde (MASYUMI) görev aldı. Bağımsızlığı ilânından (17 Ağustos 1945) sonra geçici parlamento işlevi gören Endonezya Millî Komitesi'ne (KNIP) üye seçildi ve oluşturulmasına çalışılan devlet sisteminin anayasal hukuk düzenine dayandırılmasında ve parlamenter sisteme geçişte önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı'nın ardından Endonezya'yı tekrar sömürge yönetimi altına almaya çalışan Hollandalılar'a karşı bağımsızlık mücadelesi verilen 1945-1949 yılları arasında müslüman halkın siyasî bilinçlenmesini geliştirmek amacıyla Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi'nin aynı adla bir siyasî partiye dönüştürülmesine öncülük etti. Partinin kurulmasından sonra gençlik kolları başkanlığına, dört yıl sonra da (1949) genel başkanlığına seçildi ve yaklaşık on yıl bu görevi yürüttü.

Ocak 1946'da meclis tarafından enformasyon bakanı seçilen Natsir yerini daha sonra kurulan hükümetlerde de korudu (1946-1948). Hollandalılar'la yapılan görüşmelerde karşı tarafın yerleştirmeye çalıştığı federal sistemin aksine Endonezya'nın üniter devlet sistemini benimseyen görüşünü savunmada önemli bir rol üstlendi. 1950'de devlet başkanı Sukarno tarafından kendisine en büyük partinin başkanı sıfatıyla hükümet kurma görevi verildi. Fakat ikinci büyük parti olan Endonezya Milliyetçi Partisi ile bir koalisyon hükümeti kurma çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanınca ancak yedi ay süreyle görev yapan dışardan destekli bir azınlık hükümeti kurabildi. Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra Pakistan, Türkiye ve Burma gibi ülkelere çeşitli ziyaretlerde bulundu. Aynı dönemde Tunus, Cezayir ve Malezya'nın bağımsızlık mücadelelerini destekledi ve Filistin meselesinin çözümü için 1956'da uluslararası bir konferans düzenlenmesini sağladı. 1950'li yılların sonlarına doğru yönetime karşı çıkarak önemli bir muhalif li-

der haline gelen Natsir, 1959'da Sukarno'nun devlet başkanlığına kuvvetli yetkiler veren "güdümlü demokrasi" fikrini uygulamaya ve komünist çevrelerin devlet içinde etkili olmaya başlaması üzerine Orta Sumatra'ya giderek Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi ileri gelenleri ve buradaki bazı ayrılıkçı askerî liderlerle birlikte alternatif bir hükümet kurdu. Endonezya Cumhuriyeti devrimci hükümeti adıyla anılan bu hükümet üç yıl boyunca merkezî otoriteye karşı gerilla savaşı yürüttü. Bu arada Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi Partisi 1960 yılında ayrılıkçı hareketlere destek verdiği gerekçesiyle kapatıldı; Natsir ve arkadaşları da merkezî hükümetin genel af ilân etmesi karşılığında teslim oldular. Ancak Natsir, arkadaşları af kapsamına alınırken başka yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle tutuklandı ve 1967 yılına, yani General Suharto'nun yönetime el koymasına kadar hapiste kaldı.

Natsir, Suharto döneminin ilk yıllarında Endonezya Müslümanları Şûra Meclisi'ni canlandırma çalışmalarına katılarak tekrar siyasetle ilgilenmeye başladıysa da askerî çevrelerin buna engel olması üzerine dinî ve sosyal içerikli faaliyetlere yöneldi ve 1968'de Endonezya İslâm Davet Konseyi (DDII) adında bir tebliğ teşkilâtının kurulmasına öncülük etti. 1980 yılında muhalif bir grubun hazırladığı demokratikleşme taleplerini içeren bir bildiriye imzaladığı için diğer katılımcılarla birlikte onun da çeşitli sivil ve siyasî haklarına kısıtlama getirildi. Bazı mahallî İslâmî teşkilât üyeliklerinin yanı sıra ölümüne kadar (6 Şubat 1993) merkezi Pakistan Karaçi'de bulunan Dünya İslâm Kongresi'nin (WMC) başkan yardımcılığını ve merkezi Suudi Arabistan'da bulunan Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin kurucu meclis üyeliğini yapan Natsir, hem Endonezya'da hem diğer İslâm ülkelerinde büyük bir prestije sahipti. Son on üç yılında ülke içinde ve dışındaki faaliyetleri ne sınırlama getirilmiş olmasına rağmen

Muhammed
Natsir